

Henrikas Gudavičius

Pirmasis šių metų „Liaudies kultūros“ numeris publikavo pokalbį apie gamtmeldžių šventes ir apeigas, apie atkurta krivio instituciją, apie būtinumą susiburti visiems senojo baltų tikėjimo šalininkams. Nuomonių daug... Atrodo, jog visos mintys turėtų būti svarbios „Žaliojo pasaulio“ skaitytojams. Apie Žemės (Tėviškės, Gimtojo krašto) šventumą kalba ne tikai lietuviai ir latviai, ne tikai europiečiai. Amerikos čiabuviai (indėnai) yra sukūrę labai gražių maldų apie savo žemę, ir skaitant tuos tekstus atrodo, kad šventas medis ir šventas šaltinis, apdainuotas ten, už Atlanto, yra lygiai toks pat, kaip ir čia, prie Nemuno. Tą šventumą galime suprasti kaip kultą (ar net baimę), bet bus teisingiau, jei mes jį suprasime kaip pagarbą viskam, kas yra šalia žmogaus. Todėl kiekvienas bandymas tą buvusį šventumą atkurti yra geras.

KAS YRA ŠVENTYKLA?

Rusų istorikai, tyrinėjantys seniausių Europos šiaurės vienuolynų atsiradimą, pažymi, kad visi jie buvo pastatyti gražiausiose vietose: didžiųjų ežerų salose, panoraminiuose pusiasaliuose, vaizdingiausiose upių pakrantėse. Bet ir tie patys slavai, ir senovės baltai savo pagoniškas šventyklas statė taip pat tik vaizdingose vietose. „Šventa vieta“ yra platesnė sąvoka nei gražus kraštovaizdis. Kartais šventa vieta būna uždara ir lyg tai niekuo neišsiskirianti, bet joje „kažkas yra“. Tai yra vietos, kuriose žmogui gera. Matyt, gera čia buvo ir pagoniškiems dievams, su kuriais baltai bendravo.

Bet vis dėlto pačios svarbiausios baltų šventvietės atsirado vaizdingose, panoraminėse vietose. Teoriškai rekonstruotos baltų šventyklos buvusioje Prūsijoje, Polesėje ir prie Dnepro upės atrodo ištis įspūdingai. Žinoma, ir archeologai, tas šventyklas tiriantys, ir dailininkai, jas piešiantys, yra šiek tiek romantikai.

Bet vis tiek aišku, kad anų tolimų dienų architektai, kurdami sudėtingas konstrukcijas ir sistemas, nedarė tų klaidų, kurias dabar daro technokratiškai nusiteikę projektuotojai ir dizaineriai. Žmogus tada buvo šventoje pirmą kartą Gamtoje, o pačios Gamtos sukurtos formos buvo tobuliausios. Ir kiek daug Lietuvoje dabar yra gyvenviečių, kurios visiškai nusigręžė nuo Gamtos. Pagrindinis kriterijus, kuriuo dabar vadovaujasi architektai ir net landšafto architektai, yra nauda, patogumas. Taip atsirado „virvelinė“ architektūra, kai visi namai tiksliai išsirikiuoja šalia kelio. Šitai yra taupomi vamzdžiai, laidai ir dar kažkas, bet kai pamatai, kad už pusės kilometro nuo tos kaimo gatvės teka upelis ir ten tikai karvės ganosi, žmogaus veikla atrodo neišmintinga. O kaip kuriasi gyvenvietė prie didelės upės? Namai tarsi ir atsigręžę į Nemuną ar Nerį, bet tarp tų namų ir upės – kaukiantis plentas. Tokių gyvenviečių – daugybė. Žmogus prarado ir ramybės poreikį ir tą patirtį, kurią žinojo šventyklų statytojai.

Kodėl dabar mus rytais budina ne paukštis, o burzgianti mašina? Į šį klausimą jau labai seniai atsakė kinų filosofas Konfucijus: kai žmogus nuolat naudojami mašina, jo širdis suakmenėja. Gamtmeldžiai bando sugrįžti ir prie savo senųjų dievų, ir prie šventųjų buveinių. Ir todėl jie nusipelno pagarbos. Jei prie švento gojaus, švento šaltinio ar alko nors retkarčiais susirinks žmonės, jei pastatys ten kuklų aukurėlį šventai ugniai, gal ir atsitiktinis praeivis pagarbiau pažvelgs į tą vietą. Mūsų krašte yra dar daug užmirštų ir visiškai neįvertintų šventviečių, ir kaip gerai būtų, jei pirmiausia jas surastų ne komersantai, ne pramonininkai, o jautrios sielos žmonės, kuriems niekada nekils mintis statyti čia viešbučio ar gamyklos...

Margionių kaimo metraštininkas Vaclovas Balevičius „Dienraščiuose“ rašė, kad ateityje prie Skroblaus upelio tikriausiai atsiras sanatorijos, o čia atvykstančius ligonius gydys vien tiktai upelio almėjimas ir slėnio pievų žiedai. Dabar mes žinome, kad čia yra Skroblaus kraštovaizdžio draustinis ir niekada jokių sanatorijų nebus, bet iš esmės Vaclovas Balevičius buvo teisus: būtent tokios vietos žmogų gydo labiausiai. Ir niekas šiandien nedraudžia pakeleiviui pažvelgti į Skroblaus slėnį. Pažvelgti, pasigėrėti ir nueiti. Nueiti, palikus tą grožį kitiems.

KAS YRA AUKA?

Legendos mums primena, kad kadaise baltų gentys aukodavo dievams labai brangias aukas. Buvo ir kruvinos aukos. Šitokiu būdu atsisveikindavo su gyvenimu gražiausios merginos, nekalti maži vaikai. Kaip visa tai turėtume vertinti šiandien? Ką sako istorikai?

Mes turbūt jau pastebėjome, kad yra istorikai-romantikai, ir istorikai-realistai, nė kiek nenutolstantys nuo dokumentų. Pastarieji mūsų krašto praeityje mato daug grubios jėgos ir grubių papročių. Bet auka anais tolimais laikais galbūt buvo tam tikras žmogaus gerumo ženklas. Ar aukojo tik todėl, kad iš tų dievų kažko tikėjosi? Prisiminkime, kad dar visai neseniai Dzūkijoje buvo švenčiami rudeniniai „Dziedai“, ir tos šventės metu aukojama elgetoms ir vėlėms. Kodėl tai buvo daroma rudenį, kai derlius jau aruoduose? Auka šiuo atveju nėra prašymas, tai yra dėkojimas. O dėkoja šitaip tiktai geras žmogus. Ir dar gilesnėje senovėje buvo aukojama tai, kas žmogui brangiausia. Paskaitykime dar kartą Romualdo Granausko „Jaučio aukojimą“ ir šituo įsitikinsime. O toji šiandieninė labdara, ateinanti iš Vakarų, yra toli nuo tikro žmonių gerumo. Atiduoti tai, kas nereikalinga – kokia čia auka? O pažiūrėkime, kaip valdžios vyrai sodina medelius arba meta į pirmąją vagą duonos kepalėlius. Į ką tai panašu? Tiktai į teatrą. Todėl šiandieniniai gamtmeldžiai, prisimindami aukos ritualą, yra nuoširdūs, tai yra jų tikėjimo dalis, jų gerumas anam transcendentiniam pasauliui.

KAS YRA RITUALAS?

Pranas Autalkis (Mikalauškas) apysakoje „Sidabražolių akėčios“ rašo: „Per Antalkius skubėjo krivulė – sulinkusi, parudusi, šakota, daug ko mačiusi ažuolinė lazda. Nuo pusės ilgio išmarginta kadagiais, sidabražolėmis, eglaitėmis /.../ Iš kiemo kieman krivulę nešiojo triukšmaują vaikai...“ Kaimo susirinkimas – taip pat krivulė. O šiandienines mūsų gamtmeldžių žinias praneša irgi „Ramuvos krivulė“. Koks gražus ir daugiareikšmis žodis! Ir labai aiškus, nors to žodžio kontekstas – vis kitas.

Bet grįžkime prie tos išgražintos lazdos. Turbūt panašią lazda laikė savo rankose ir Jonas Trinkūnas, kai visi gamtmeldžiai paskelbė jį savo kriviu. Šitaip prasideda ritualai. Lazda yra pradžia: pamatai lazda, keliaujančią per kaimą, ir žinai, kur reikia eiti. Pamatei lazda krivio rankose ir žinai, kad kažkas prasideda. Gražu ar ne? .. Visai neseniai buvau Ricielių kaime, kuris jau nebe Varėnos rajone. Jis garsus tuo, kad prieš karą čia buvo pastatyta labai graži pradinė mokykla. Ir dabar ta mokykla gyvuoja, turi kuklų muziejų, kurį įkūrė mokytoja Marija Grėbliūnienė. Bet labiausiai mane nustebino tai, kad ir šiandien šioje mokykloje pamokų pradžia paskelbia ne elektrinis, o paprastas vario varpelis. Išgirdau – ir rodos, sugrįžau į 1960-uosius metus, į savąją mokyklą, kuri labai toli nuo Ricielių. Tas pats malonus skambesys, ta pati nuotaika. Panašiai mus veikia muzika, ir šulinio svirties girgždėjimas. O juk senųjų švenčių ritualai ir apeigos saugo senąjį patriarchalinį gyvenimo būdą. Todėl ir sugrąžina mus į tą nutolusį ramų gyvenimą, todėl ir praturtina mūsų sielą. Kiekvienas ritualas svarbus yra tuo, kad suvienija žmones, tarsi priverčia visus tuo metu elgtis vienodai. Žinoma, kiekvieno ritualo tikslas yra labai konkretus.

Praėjusią vasarą teko laimėti pirmą kartą pamatyti, kaip užkuriama prosenovinė ugnis titnago, skiltuvo ir pinties pagalba. Didelio kruopštumo, specifinių įgūdžių ir susikaupimo reikalauja šis darbas, todėl kai kurie veiksmai atrodo išties rituališki. Ir tai yra gerai, nes šventos ugnies įžiebimas – ne kasdienis darbas. Jeigu paskubėsi, gali ir nepasisiekti. Ir jeigu jauti, kad to išties sudėtingo darbo rezultata sąlygoja ne tik įnagių tobulumas, ne tik įgūdžių tikslumas, o dar kažkas – šitaip ir atsiranda rituališki judesiai, kuriuos snobas, žinoma, gali pavadinti prietarais. Bet štai kas svarbu: visi, stebėjusieji šį prosenovinį ritualą, šventai tikėjo kiekvieno judesio tikslingumu, tik žiūrėjo ir laukė... Ir Dzūkijos nacionalinio parko amatų meistras Romas Norkūnas tą vakarą prie Grūdų upės jau buvo panašus į žynį, kuriam leista žinoti daugiau nei kitiems. Mes tarsi sugrįžome į žmonijos vaikystę, ir per keletą minučių priartėjome prie senosios išminties... O gal panašiai atsitinka, kai gamtmeldžiai bando susikalbėti su savo dievais? Sunku vertinti, bet nei apgavystės, nei demagogijos čia nėra.

* * *

Bent kiek pabendraurus su gamtmeldžiais - senojo baltų tikėjimo išpažinėjais - darosi aišku, kad kukli jų veikla yra gerbtina ir godotina. Jie turi ateitį. Bet susiburti į kažkokią vieningą struktūrą gamtmeldžiams dar sunkoka. Čia daug laisvės ir improvizacijos. Todėl gamtmeldžiai yra daug daugiau, nei gali suskaičiuoti kokia nors statistika. Kartais atrodo, kad į visą gamtmeldžių judėjimą galima žiūrėti kaip į teoriją, gerokai atsietą nuo konkreta mūsų gyvenimo. O melstis galima vienuoje, žiūrint į besileidžiančią saulę arba į mažą lauželį. Jokia religija tokiai meditacijai netrukdo.

GAMTMELDŽIAI

Pirmadienis, 09 Lapkritis 2009 13:23 - Paskutinį kartą atnaujinta Antradienis, 10 Lapkritis 2009 13:15
